

Povijest u književnosti

Vladimir Geiger:

TEMATIZIRANJE POVIJESTI NJEMAČKE MANJINE U SUVREMENOJ HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI (u povodu romana *Unterstadt* I. Šojat-Kučić)

Nakon svega što se u novijoj povijesti dogodilo, od prisutnosti Nijemaca na europskom jugoistoku i u Hrvatskoj ostale su samo krhotine. Ipak, nedvojbeno je, Nijemci su imali velik utjecaj, napose u panonskome dijelu, u Slavoniji, Srijemu i u Baranji, gdje su bili najbrojniji u Hrvatskoj i gdje su ostavili znatne tragove na svekolike oblike življenja sve do naših dana. Prisutnost Nijemaca u panonskoj Hrvatskoj od početka njihova znatnijeg naseljavanja u 18. stoljeću do njihova "nestanka" sredinom 20. stoljeća umnogome je odredila povijest tog dijela Hrvatske.

Njemačka prisutnost u istočnoj i jugoistočnoj Europi, od srednjega vijeka do najnovijeg doba, redovito je uvjetovana migracijskim kretanjima viška stanovništva u matičnim zemljama i ponajprije gospodarskim razlozima. Ubrzo nakon protjerivanja Osmanlija iz Panonije naseljavaju se Nijemci na tim prostorima. Njemačko naseljavanje istočne i jugoistočne Europe odigralo se u vrijeme kolonizacije na europskom kontinentu, kada se preseljavaju, dakako, i drugi narodi. Nasuprot legendama i mitovima, kolonizacija je ne samo za ljude, nego i za državu bila težak, skup i mukotrpan projekt. Znatnije naseljavanje Nijemaca u Hrvatsku nastupit će potkraj 18. odnosno od početka 19. stoljeća, no glavnina njemačkih doseljenika došla je u Hrvatsku, pretežito u Slavoniju i Srijem, tek u drugoj polovici 19. stoljeća uglavnom iz prije koloniziranih Banata, Bačke i Baranje.

Njemački doseljenici prispjeli iz raznih njemačkih zemalja nisu imali izgrađene narodne i političke svijesti ni svijesti o zajedničkoj pripadnosti. Najviše ih je objedinjivalo jezičko i kulturno, a kod protestanata i vjersko, razlikovanje od naroda s kojim su živjeli u susjedstvu. Činjenica je da se osjećanje nacionalne svijesti u Nijemaca europskog jugoistoka razvijalo spor-

ije nego u ostalih naroda/etničkih skupina s kojima su živjeli. Među njemačkim doseljenicima bilo je i mnogo onih koji su slijedom generacija prigrlili nov životni prostor kao svoj jedini zavičaj, prihvatili narod u kojem su se našli i njihov jezik. Raspadom Austro-Ugarske Monarhije pripadnici njemačke etničke skupine u jugoistočnoj Europi i u novonastaloj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca našli su se u novom položaju nacionalne manjine. Mirovne odredbe novonastalim su državama nametnule obvezu zaštite prava manjina, ali to je za oko dva milijuna Nijemaca europskog jugoistoka bila slaba utjeha. Od početka nova je Kraljevina SHS, kasnije Jugoslavija, pokazala narav svoje politike prema manjinama.

Elita njemačke manjine u Kraljevini SHS osniva 1920. u Novom Sadu “Švapsko – njemački kulturni savez” (“Schwäbisch – Deutsche Kulturbund”) te ubrzo uviđa da u državi u kojoj je nacionalno pitanje od prvog dana postalo trajnom okosnicom političkih sukoba svoj program borbi za manjinska prava može ostvariti samo pogodbama s vodećim političkim snagama. Sudeći po svim obilježjima, pa i po suzdržljivosti goleme većine Podunavskih Švaba prema politici, ova se etnička skupina ni po čemu nije razlikovala od bilo koje etničke skupine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Znatne i dalekosežne promjene nastaju s pojavom Obnoviteljskog pokreta (Erneuerungsbewegung), radikalnog usmjerenja među jugoslavenskim, i hrvatskim, Nijemcima, koje sredinom tridesetih godina 20. stoljeća počinje oponašati svoje uzore iz Trećeg Reicha. Mnogi Nijemci u to vrijeme napuštaju Hrvatsku seljačku stranku, čiji su bili pristaše, i prilaze Kulturbundu, koji je napose potkraj tridesetih godina 20. stoljeća sve agresivniji u promidžbi među njemačkim stanovništvom. To je i početak znatnijih političkih razilaženja domaćih Nijemaca i Hrvata. Nakon napada Trećeg Reicha na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. dolazi do potpuno novih okolnosti i za pripadnike njemačke manjine...

Povijest i sudbina Nijemaca na europskome istoku i jugoistoku i u Jugoslaviji predmet je mnogobrojnih radova povjesničara i publicista, napose njemačkih i austrijskih. Danas gotovo da i nema važnijeg događaja iz folksdojčerske povijesti, uključujući i razdoblje Drugoga svjetskog rata i poraća, koji nije barem publicistički obrađen, a i njemačkoga naselja u jugoistočnoj Europi kojemu nije posvećena posebna monografija. Naime, postoji niz publikacija, od izdanja arhivskoga gradiva do povijesnih pregleda, različitih zamisli i vrijednosti.

Jednodimenzionalnost i neproblematičnost jugoslavenskih historiografija i povijesne publicistike do vremena raspada SFR Jugoslavije u mnogočemu je dovelo do toga da je sudbina folksdojčera u jugoslavenskoj javnosti do potkraj osamdesetih odnosno početka devedesetih godina 20. stoljeća bila prisutna gotovo isključivo u književnosti, ponajprije srpskoj i hrvatskoj, te u dramskom i filmskom stvaralaštvu, no i tu se pojavila relativno kasno i u poprilično

skromnom obimu. U proteklih su, pak, dvadesetak godina i hrvatska historiografija i publicistika uspjele aktualizirati pitanje povijesti i sudbine hrvatskih Nijemaca, iako mnogošto ostaje otvoreno i neriješeno.

O sudbini hrvatskih Nijemaca pozornosti je u hrvatskoj književnosti vrijedno nekoliko autora i djela. Prvi u hrvatskoj (emigrantskoj) književnosti sudbinu slavonskih Nijemaca prikazuje Mišo Slavonac (pravim imenom Mijo Šalković) u zbirci pripovjedaka "Teta Malča", Valencia, [1965.] (pripovjetka "Tri kolone"). U hrvatskoj književnosti Josip Palada u nekoliko knjiga za djecu ("Lutke", Zagreb, 1974.; "I tad umre dan", Zagreb, 1978.; "Miris majke", Zagreb, 1985.; "Kad smo bili mali", Zagreb, 1991.) među prvima spominje i poslijeratnu sudbinu slavonskih Nijemaca. Prvi zapaženiji prilog o sudbini hrvatskih Nijemaca bila je pripovijetka Nikole Pulića "Priča o Klaudiji i Rudolfu" objavljena u njegovoj proznoj zbirci "More i more" (Zagreb, 1987.). Ljudevit Bauer je autor prvog romana u hrvatskoj književnosti o folksdojčerima pod naslovom "Kratka kronika porodice Weber" (Sarajevo, 1990.). Roman Aloisa i Georgine König "Dani beskvasnoga kruha" o sudbini hrvatskih Nijemaca objavljen je u Njemačkoj na hrvatskome jeziku (Hemmingen, 1991.), a zatim i na njemačkom jeziku (Hemmingen, 1993.). Sudbinom folksdojčera bavi se i Ivan Aralica u pripovjetci "Sokak triju ruža" objavljenoj u istoimenoj knjizi / zbirci (Zagreb, 1992.). Slijedi povijesno-obiteljski roman Lijerke Damjanov-Pintar "Legenda i zbilja" (Zagreb, 1993.). Pozornosti je vrijedna i drama Gorana Beusa Richembergha "Ulmska kutija" objavljena u "Godišnjaku Njemačke narodnosne zajednice" (Zagreb, 1995.). Roman Zdenke Štefančić Mufa "Zelena ulica" (Zagreb, 1997.) zanimljiv je prilog o vukovarskim Nijemcima. Knjiga uspomena/sjećanja na život u Slavoniji Theresije Moho "Marijanci. Djetinjstvo u Hrvatskoj 1928.-1945." objavljena je izvorno na njemačkome jeziku (München, 1992.), a zatim i na hrvatskome jeziku (Zagreb, 1998.). Znatnu pozornost je T. Moho izazvala i knjigom "Zato što noć nema oči" (Zagreb, 2001.) u kojoj donosi nastavak svojih slavonskih sjećanja. Kratka priča Jakova Barana "Sepika", objavljena u njegovoj zbirci priča "Slavonija kakva je nekada bila" (Osijek, 2004.) prikazuje neobičan život i sudbinu Nijemca Sepike iz jednog zapadnosrijemskog sela. U romanima "Odbor za sreću" (Zagreb, 2004.) i "Devet spomenika" (Zagreb, 2006.) Pavao Pavličić oslikava i vukovarske Nijemace tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću. O sudbini vukovarskih Nijemaca progovara i Tomislav Mišir pričom "Ludi Švabo", objavljenoj u njegovoj zbirci priča "'Novo doba' u Vukovaru" (Osijek, 2007.). Ovom nizu pripadaju i romani Ludwiga (Ljudevita) Bauera "Biserje za Karolinu ili Križni put Borisa Brucknera" (Sarajevo, 1997.), "Don Juanova velika ljubav i mali balkanski rat" (Zagreb, 2002.), "Patnje Antonije Brabec" (Zaprešić, 2008.) i "Zavičaj, zaborav" (Zaprešić, 2010.), u kojima autor ponovno piše o njemačkoj sudbini na hrvatskim prostorima.

Povijest osječkih Nijemaca tematizirana je u hrvatskoj književnosti malo, i uglavnom nezapaženo. U Magazinu "Glasa Slavonije" objavili su 1992. književnik Ivan Kušan i filmski redatelj Branko Schmidt treatment za igrani film "Dnevnik Fride Reichel". Priča je to s elementima fantastike o suvremenim ratnim događajima u Osijeku početkom devedesetih godina 20. stoljeća i retrospekcijama u 1945., koja prikazuje sudbinu djevojke Njemice, Osječanke Fride Reichel. O osječkim Nijemcima, i njihovoj sudbini, i roman je Ante Rilovića "Kepovi", objavljen 2006. u Zagrebu. Zanimljiva je to kronika multietničkog Osijeka, nastanjenog Hrvatima, Nijemcima, Židovima, Mađarima, Romima i drugima, neposredno prije i tijekom Drugoga svjetskog rata, napisana iz mladalačke perspektive. Roman opisuje proživljavanja dječaka Antona Köpinga zvanog Kep iz švapske, folksdojčerske obitelji. Tijek događaja, koji se razvija do potkraj rata i vremena iseljavanja Nijemaca iz Osijeka, oslikava mnogobrojna pitanja i moralne zamke u koje pojedinac i skupina upadaju u kriznim vremenima.

Roman Ivane Šojat-Kučić "Unterstadt",¹ o osječkim Nijemcima, važan je iskorak i nastavak literarnog promišljanja povijesti i sudbine hrvatskih Nijemaca, koje je na široka vrata u hrvatsku književnost 1990. uveo Ljudevit (Ludwig) Bauer romanom "Kratka kronika porodice Weber".

"Unterstadt" je roman koji donosi priču o osječkoj donjogradskoj obitelji njemačkih korijena, od početka do kraja 20. stoljeća kroz sudbine četiriju naraštaja žena – prabake Viktorije, bake Klare, majke Marije i kćeri Katarine – gdje se isprepleću njihovi životi i sudbine prepuni propalih očekivanja u neizbježnim povjesnim događajima, nesklonim malim ljudima. To su odreda žene posvećene svakodnevnim poslovima i obvezama, nevješte u razumijevanju svjetske politike i događaja i zlih ljudi koji ih okružuju, dugoročno i u rješavanju neispravnih postupaka drugih nemoćne.

Katarina Pavković, koja je prije 18 godina otišla u Zagreb na studije, i tamo je, kako to obično biva, i ostala, putuje 1999. petkom poslijepodne vlakom iz Zagreba u Osijek bolesnoj majci, koja u vrijeme njezina putovanja umire. Nakon dolaska u rodni grad Osijek, koji joj je, svjesna je toga, postao tuđ, i pronalaska starih obiteljskih fotografija, počinju se, nakon što obiteljska prijateljica, baka Jozefina iz Divaltove ulice, otvori i srce i dušu, rasplitati nepoznata, ali i poprilično neugodna sjećanja i obiteljska povijest, predaje i tajne.

Kako je Katarina, glavni lik ovoga romana, moje godište, njena prisjećanja potaknula su i moja sjećanja na prošla vremena i ljude, ponajprije na sudbine članova obitelji, koje su u mnogo čemu slične, kao što su iste ili, pak, slične sudbine većine Slavonaca njemačkih korijena.

¹ Ivana Šojat-Kučić, *Unterstadt, Roman*, Fraktura, Zaprešić, 2009., 398 str.

U godinama nakon Drugoga svjetskog rata na južnoslavenskim prostovima, i u Hrvatskoj, etnik Nijemac, Švabo, folksdojčer i slično, kako je potomke njemačkih doseljenika nazivao domaći slavenski živalj, s obzirom na duhovno ozračje i izrazita protunjemačka stajališta, dobiva krajnje negativno značenje. Nijemci su, učila je u školi moja i Katarinina generacija, oličenje svega zla koje je snašlo slobodoljubive jugoslavenske narode i narodnosti. To su svjedočile i mnogobrojne onodobne knjige, pjesme, filmovi. Kao mali opsesivno sam čitao "Mirka i Slavka" i time naravno nastojao oduševiti moju baku Mariju, koja je na meni nedokučiv način ostajala bez riječi. Dva puta, samo dva puta, čuo sam baku da govori nekim nerazumljivim jezikom, za koji sam kasnije, malo stariji, "ukopčao" da je njemački, prvi puta prekoravajući svoga pripitog brata Ivana, uju Johana kako smo ga svi zvali, drugi puta na đakovačkom groblju, s nekim postarijim časnim sestrama, no potihlo, ne znam je li zbog groblja... Polako sam, kasnije, saznavao i ustvari shvatio da gotovo da i nema đakovačke obitelji njemačkog prezimena koja nije prošla kroz poslijeratne logore Valpovo i Krndiju.

Logor Valpovo nezaobilazan je u razumijevanju povijesti i sudbine slavonskih i osječkih Nijemaca, pa i likova romana "Unterstadt". Mjesto je to koje je trajno obilježilo i majčinu (Maier) i očevu stranu (Steiner) Katarinine obitelji, i obiteljsku prijateljicu Jozefinu iz Divaltove ulice, i napokon Katari-nu samu...

Prve skupine hrvatskih, posebice slavonskih, srijemskih, baranjskih i bosansko-posavskih folksdojčera internirane su najprije u svibnju 1945. u logore Josipovac kod Osijeka i Valpovo. Logor Valpovo osnovan je na prostoru između stare valpovačke ciglane i sajmišta i bio je ograđen visokom bodljikavom žicom i s kulama stražarama. Za razliku od većine drugih logora u kojima su internirci bili smješteni u napuštenim selima ili dijelovima sela, u Valpovu su svi bili smješteni u barakama, muškarci i žene odvojeno. Kako barake, bez rasvjete i grijanja, nisu imale stakla na prozorima, oni su zatvoreni daskama. Ljudi su ležali na drvenim krevetima ili podovima, bez slame. Tko nije mogao pronaći mjesta, morao je spavati vani u unutarnjem logorskom dvorištu. Iz logora Valpova upućen je potkraj srpnja 1945. željeznički transport s interniranim Nijemcima u stočnim vagonima. Međutim, kako su se saveznici protivili protjerivanju folksdojčera iz Jugoslavije, morali su se vratiti s austrijske granice, a nakon nekoliko dana besciljnog kretanja završili su u logoru Velika Pisanica kod Bjelovara, odakle su nakon kraćeg zadržavanja, tijekom kolovoza 1945., vraćeni su u logor Valpovo i novoosnovani logor Krndija. U logoru Valpovo, u početku su logoraši korišteni kao radna snaga izvan logora interventno, primjerice za popravak puteva te za pojedine sezonske radove u poljoprivredi. Uskoro se, međutim, pristupilo njihovom sustavnom zapošljavanju na poljoprivrednim dobrima, u šumskim radovima, ciglanama i u različitim poduzećima. Po logoraše dolaze seljaci iz okolnih sela i koriste ih kao radnu

snagu za razne poljoprivredne poslove, odnosno iznajmljuju ih za rad i to plaćaju logorskoj upravi. Mnogi seljaci, prema iskazima/sjećanjima logoraša, iskazali su razumijevanje i pomoć u hrani i odjeći. Prehrana logoraša bila je više nego oskudna i nedostatna, te mnogi poboljevaju i umiru. Posebice od jeseni/zime 1945. počinje harati epidemija pjegavog tifusa i ubrzo poprima zastrašujuće razmjere. Potkraj ožujka ili početkom travnja 1946., nakon poduzetih mjera i dezinfekcije, tifus je suzbijen. Na tešku sudbinu logoraša utjecali su, osim nepovoljnih uvjeta smještaja, izrazito slaba prehrana, nedovoljna higijena, pomanjkanja lijekova i liječničke pomoći, razne bolesti te naporni radovi na koje zatočenici nisu bili naviknuti. Kroz logor Valpovo od svibnja 1945. do svibnja 1946. prošlo je oko 4.000 logoraša, uglavnom starijih osoba, žena i djece. U logoru Valpovo umiralo se uglavnom od izgladnelosti, dizenterije i tifusa. Prema svim pokazateljima u logoru Valpovo život su izgubile najmanje 1.074 internirane osobe. Matica umrlih logora Valpovo (od sredine lipnja 1945. do potkraj travnja 1946.) poimenično navodi 1.015 osoba (552 ženskih i 463 muških). U dobi do 14 godina života u logoru Valpovo umrlo je 86 djece. U dobi do jedne godine života (godišta 1944., 1945. i 1946.), dakle dojenčad, umrlo je 55 djece (četvero umrlih u logoru je i rođeno). Među umrlima 261 osoba starija je od 65 godina. U matici umrlih nedostaju imena (59 osoba, utvrđenih na temelju drugih izvora i navoda) umrlih u logoru Valpovo tijekom rujna 1945. Najnovija istraživanja ove brojke povećavaju. Na prostoru iza kapelice i mrtvačnice za to određeni logoraši kopali su velike rake u koje su polagani mrtvi, zatim su poliveni vapnom i zatrpani, ponekad bez nadgrobničkih oznaka ili natpisa. Nakon ukidanja logora u Valpovu tijekom svibnja 1946., oni logoraši koji nisu pušteni na slobodu prebačeni su do kraja svibnja 1945. u druge logore (Podunavlje u Baranji, Tenja/Tenjska Mitnica kod Osijeka, Gakovo u Bačkoj i Knićanin/Rudolfsgnad u Banatu) ili su ostali na prisilnom radu na poljoprivrednim dobrima i u raznim radnim organizacijama u istočnoj Slavoniji i Baranji.

Prema svim pokazateljima, komunističke vlasti u poslijeratnoj Jugoslaviji nisu, što se tiče folksdojčera, pravile razlike između spolova i prema životnoj dobi. Njihov položaj i sudbina u pojedinačnim slučajevima ovisio je o starosti, snazi, zdravlju, dobroj ili zloj volji onih koji su nad njima imali vlast i odlučivali o njihovoj sudbini. Pojedinačne sudbine njemačkih likova romana "Unterstadt" to potvrđuju. U jugoslavenskim je logorima smrtno stradala četvrtina u zavičaju preostalih Nijemaca. Naime, u logorima je od potkraj 1944. do početka 1948. život izgubilo najmanje oko 50.000 do 60.000 pripadnika njemačke manjine. Najmanje oko 10.000, a moguće je i do 20.000 hrvatskih Nijemaca, većina preostalih u zavičaju, internirano je u logore, u kojima je nekoliko tisuća izgubilo život. Pridodamo li tome pljačku, zlostavljanja i mnogobrojna ubojstva prije toga, kao i izrazito teške uvjete u kojima su Nijemci živjeli nakon otpuštanja iz logora, jasno je da je najveći broj njih nastojao što

prije napustiti Jugoslaviju, u kojoj su izgubili svu imovinu, sva nacionalna prava i izgleda za napredovanje u budućnosti.

Roman "Unterstadt" progovara o sudbini slavonskih i osječkih Nijemaca, i mučno uvjerljivo, možda i preuvjerljivo, oslikava što se događalo s onima koji nisu željeli napustiti zavičaj.

No, položaj folksdojčera u poraću nije bio niti nakon ukidanja logora mnogo bolji. Ogledni primjer sudbine osječkih Njemica jest Jozefina, jedan od glavnih likova romana, osoba koja Katarini nevoljko i mučno dekodira obiteljsku povijest, a kojoj je muž nestao u ratu, dijete umrlo u logoru Valpovo, a ona nakon puštanja iz logora nemajući ili neznajući kamo našla smještaj u dvorištu svoje kuće u Divalentovoj ulici, u koju više nije smjela, te životarila u svinjcu, koji su joj ipak dali da u njemu boravi, i koji je polako i skromno preuredila u stan u kojemu je čuvala svoje tajne i muke i dočekala starost i smrt.

Prisjećam se kako su mi neki rođaci u povjerenju govorili da su u poraću kao djeca po Đakovu prepoznavali obiteljske stvari, namještaj i slično po tuđim kućama. Kada bi to priopćili svojim, odgovor bi bio kratak i jasan: "Šuti!" Ili, kako je to u romanu "Unterstadt" Jozefina pojasnila Katarini: "[...] mi smo tada, 1945., bili okupatori, prljavi Švabe, kvislinzi! Morali smo šutjeti." (str. 359.)

Baveći se sudbinom hrvatskih Nijemaca upoznao sam tijekom godina mnogobrojne, sada zrele ljude, koji o svome boravku u poslijeratnim logorima za Nijemce ne pamte ništa, jer bili su premali, djeca, neki i dojenčad. Ostali su im umjesto sjećanja samo najčešće neoznačeni grobovi najbližih umrlih u logorima, Valpovu ili Krndiji, i otpusnica iz logora na slobodu Komande logora uz neizostavno: "Smrt fašizmu – sloboda narodu!"

Među folksdojčerima koji su život izgubili u poslijeratnim jugoslavenskim logorima znatan je broj žena i djece. Prema najnižim brojkama, u jugoslavenskim logorima život je izgubilo oko 26.000 Njemica. U jugoslavenske logore internirano je i oko 45.000 folksdojčerske djece mlađe od 14 godina, a najmanje 5.600 do 6.000 u logorima je izgubilo život. Umiralo se uglavnom od bolesti, posebice tifusa pjegavca, dizenterije i izgladnjelosti.

"Unterstadt" je neobičan roman s nesvakidašnjim realističnim nabojem i razrješenjem. Naglasak je priče na Drugome svjetskom ratu i poraću, kada su sudbine postale kolektivne. To je vrijeme, svjedoči roman "Unterstadt", najdublje odredilo sudbinu Katarinine obitelji, kao uostalom i sudbine svih ljudi na tim panonskim prostorima. Roman "Unterstadt" i priča koju uvjerljivo donosi spretno nas dovodi u zabludu da možda ništa napisano nije izmišljeno, nego stvarno, dogođeno i moguće.

Nijemci u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bili su organizirani u Njemačku narodnu skupinu (Die Deutsche Volksgruppe) po strogo vodstvenim načelima po uzoru na Treći Reich. U početku Drugoga svjetskog rata nacistička je promidžba bila izvanredno jaka i učinkovita. Neupitno je da su tijekom Drugoga svjetskog rata kao pripadnici oružanih snaga Trećega Reicha, ponajprije Wehrmachta i Waffen-SS-a, ali i kao pripadnici Deutsche Mannschafta i Einsatzstaffela u sastavu oružanih snaga NDH, folksdojčeri sudjelovali i u ratnim zločinima.

Nacizmu su se, iz različitih pobuda, priklonili i mnogobrojni Nijemci u NDH, pa i osječki Nijemci. Takav je u romanu "Unterstadt" bio i Peter Schneider, Katarinin djed, i Adolf Maier, brat Katarinine bake Klare. Nečasna uloga nekih osječkih Nijemaca u progonu i uništenju osječkih Židova tijekom Drugoga svjetskog rata prikazana je kroz sudbinu Klarine prijateljice Rebeke (Beke) Weisman.

Dio folksdojčera shvatio je da nacistička ideologija ne može donijeti ništa dobro. Uobičajena je i pojava da folksdojčeri bježe iz vojnih i poluvojnih postrojbi, odbijaju odlazak na istočno bojište i izbjegavaju uključivanje u borbu protiv lokalnih partizanskih skupina. Nacistička je promidžba objavljivala imena takvih pojedinaca nazivajući ih "izdajicama domovine" i prijetila drakonskim kaznama, slično kao i onim sunarodnjacima koji su štitili Židove. Znakovita je i pojava njemačke patrizanske postrojbe, čete "Ernest Thälmann", u ljeto 1943. u Slavoniji. No pitanje uključenja hrvatskih folksdojčera u pokret otpora teško je rješavano, jer većina ih je bila uključena u postrojbe NDH i Trećega Reicha.

U romanu "Unterstadt" Greta, sestra Katarinine bake, oličenje je emancipirane, pa i tvrdoglave, europeizirane mlade žene u provincijskom ozračju, koja ne pristaje na tradicijski položaj žene u patrijarhalnoj i malograđanskoj sredini. Greta, "crna ovca" obitelji Maier pridružuje se partizanima ... No, njena poslijeratna sudbina tipična je slavonska švapska sudbina, tragična i mučna. Greta biva u neposrednom poraću, nakon obilaska obitelji u logoru Valpovo, pod nerazjašnjenim okolnostima na povratku silovana i ubijena.

I. Šojat-Kučić dobro slaže priču u povijesni kontekst. No, neki pojmovi i navodi ne odgovaraju onodobnom nazivlju i povijesnim činjenicama.

Primjerice, uvodeći negativne likove osječkih Nijemaca u vrijeme Drugoga svjetskog rata, spominje osječkog "gaulajtera" Eiglera (str. 204.), iako takav položaj u Njemačkoj narodnoj skupini u vrijeme NDH nije postojao. U Kraljevini Jugoslaviji, točnije u vrijeme Banovine Hrvatske, u ustrojstvu Kulturbunda, postojao je položaj Gauobmanna. Njemačka narodna skupina u NDH bila je podijeljena na okruge, na čelu kojih su bili Kreisleiteri. Pojedine okruge su činile mjesne skupine (Ortsgruppe) Njemačke narodne skupine, na

čelu kojih su bili Ortsleiteri. I. Šojat-Kuči, moguće je, aludira na Volksgruppenführera Njemačke narodne skupine u NDH Branimira Altgayera.

U romanu "Unterstadt" ujak Adolf Maier navukao je "mrku"/"crnu" odoru "slavonske SS-postrojbe" (str. 205. i 307.), iako takva postrojba nije nikada, pa ni 1941. postojala. Njemačka narodna skupina u NDH ustrojila je poluvojne i vojne postrojbe. Osnova je tih postrojbi bila Njemačka momčad (Deutsche Mannschaft). Na temelju zakonskih odredaba Njemačka narodna skupina u NDH stvarala je u sklopu kopnene vojske Domobranstva lovačke bojne, a u sastavu Ustaške vojnice postrojbe Einsatzstaffela. Od travnja 1943. postrojbe Einsatzstaffela potpale su pod zapovjedništvo Dopunske komande Waffen-SS za jugoistok... Ujak Adolf Maier mogao je 1941. navući "mrku"/"crnu" odoru Deutsche Mannshafa, odnosno Einsatzstaffela, a tek kasnije i Waffen-SS-a.

Povijest i sudbina hrvatskih i jugoslavenskih folksdojčera potkraj Drugoga svjetskog rata i nakon njega nerazdvojno je, isključivo i jednostrano, vezana uz propast Trećega Reicha, kao uostalom i sudbina Nijemaca europskoga istoka i jugoistoka. Do potkraj Drugoga svjetskog rata, većina hrvatskih Nijemaca, uslijed ratnih događanja, izbjegla je ili je prognana iz svojih domova, pretežito u Austriju i Njemačku, gdje su i dočekali završetak rata.

Pripadnicima njemačke manjine u Jugoslaviji komunističke su vlasti oduzele sva etnička/nacionalna i građanska prava i konfiscirale imovinu. Jugoslavenske vlasti su zauzele stajalište i donijele odluku o zabrani povratka tijekom rata i u neposrednom poraću izbjeglih i prognanih folksdojčera iz Jugoslavije. Uz to, jugoslavenske komunističke vlasti donijele su i odluku da se preostale folksdojčere protjera iz Jugoslavije. Žrtve kolektivne odmazde nisu bili samo folksdojčeri koji su mogli dokazati sudjelovanje u partizanskom pokretu ili njegovo pomaganje. Ostalima je slijedila konfiskacija imovine i protjerivanje odnosno upućivanje u logore. Ili, kako je to u romanu "Unterstadt" Klari Schneider slikovito pojasnio neki partizan: "Vraćamo vas Hitleru, bando švapska!" (str. 346.)

Ratni zločini koje je dio jugoslavenskih, hrvatskih Nijemaca počinio, te njihovo nelojalno držanje tijekom okupacije, poslužili su i kao razlog i kao opravdanje za neljudsko postupanje s njemačkom manjinom potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata.

Egzodus južnoslavenskih, i hrvatskih, Nijemaca premašuje sve što se u novijoj povijesti zbivalo na tim prostorima, posebno u pogledu stvaranja nove etničke slike, napose Banata, Bačke, Baranje, Srijema i Slavonije. Kolonisti nisu promijenili samo etničku sliku područja u koja su došli, nego su donijeli i svoju kulturu i običaje. Za stvarnost važno je i saznanje što je bivša Jugoslavija, a i Hrvatska, izgubila protjerivanjem i nestankom Nijemaca, ne samo u materijalnom smislu.

Pobjednici su uvijek i bez zadržke stvarali mitsku sliku povijesti i sebi pripisali ulogu *Dobra*, a poraženima ulogu *Zla*. Historiografija o sudbini jugoslavenskih folksdojčera tek treba donijeti utemeljene odgovore. Za pretpostaviti je, pak, da ti odgovori za mnoge neće biti ugodni. Pitanje je koliko su današnje hrvatsko društvo i pojedinac spremni i sposobni suočiti se s prošlošću, odnosno koliko ih u tome svjesno sprečava politika.

Roman "Unterstadt" I. Šojat-Kuči podsjeća nas da smo dugo, predugo, živjeli u vremenu laži i kolektivne i osobne, a i da je teško, štoviše i mučno iz tog vremena izići.